

СЛОБОДАН АНЂЕЛКОВИЋ*
Факултет за међународну политику и
безбедност
Београд
МАРТИН МАТИЈАШЕВИЋ
Факултет безбедности
Београд

УДК 341.7/.8:355.3(73)
Прегледни рад
Примљен: 11.01.2018
Одобрен: 27.02.2018
Страна: 165-176

ТАЈНЕ АКЦИЈЕ КАО ОБЛИК ПРИМЕНЕ СИЛЕ У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА СЈЕДИЊЕНЕ АМЕРИЧКЕ ДРЖАВЕ

Сажетак: Тајне акције представљају сложене и прикривене процесе интервенисања у домену међународне политике, које спроводе тајне службе ван оквира њиховог примарног деловања. Оне представљају политичку опцију, која се по својој инвазивности налази између дипломатских активности и војне интервенције. Делујућу проактивно, најчешће ради заштите националних интереса, тајне службе неретко изводе тајне акције и без адекватног одобрења надлежних институција, првенствено јер се на овај начин грубо крше људска права и међународно право. Методи деловања тајних акција у међународним односима имају широк дијапазон деловања, од учешћа у прекрајању изборне воље грађана, емитовања усмерене пропаганде, финансирања и наоружавања појединих страна у сукобу, извођења државног удара или других облика илегалне смене власти, до вршења политичких убистава. Сједињене Америчке Државе, попут других светских сила, обилато су користиле тајне акције у домену међународних односа, а аутори су у овом раду осврнули на оне акције са којих су уклоњене ознаке поверљивости, односно, оне које су од стране америчке администрације јавно признате као такве.

Кључне речи: тајне акције, тајне службе, политичко насиље, међународни сукоби, међународни односи, Сједињене Америчке Државе, субверзивно деловање

Уводна разматрања

Међународне односе, данас више него икад, карактерише сложеност међусобних релација. Билатерални односи држава, али и регионални и међународни уговори, чланство у међународним организацијама, војним или трговинским савезима, карактеришу комплексну актуелну ситуацију, где свака држава понаособ користи сопствене ресурсе у сферама и изван политике, како би себи обезбедила повољнију позицију. У ту сврху најчешће се користе економске, војне или дипломатске мере, било да се ради о отвореном или прикри-

* andjelkovic.slobodan@gmail.com

венoм (тајном) деловању. Дуги низ година постоји пракса да председници САД користе тајне акције за одбрану америчких интереса у свету (Knott Stephen, 1996:22), јер се испоставило да тајне акције могу бити веома ефикасан инструмент спољне политике. Ово посебно важи у случају када дипломатски напори нису довољни, а војна интервенција не представља реалну опцију у датој ситуацији.

Неоспорни носиоци тајних акција су тајне службе¹. Стога, иако некада поиствећене са завером, тајне акције су институционализованог карактера, колико год се он покушавао прикрити. Чести су случајеви где се друге безбедносне структуре једне земље појављују као извршиоци тајних акција, али увек под патронатом или координациом тајних служби. Тајне акције могу бити извођење од стране различитих безбедносних структура у оквиру система безбедности једне државе, те могу бити усмерени против спољашњих или унутрашњих елемената у различитим модалитетима деловања. Ипак, имајући у виду тему овог рада, коришћење тајних акција као облика примене силе у међународним односима, ограничава их на спољашњи ангажман, најчешће усмерен против владе одећене државе, појединаца или компанија. Такође, због специфичности карактеристика и природе деловања, тајне акције у оквиру којих се примењује сила у међународним односима, готово увек изводе тајне службе. Амерички председник Кенеди је 1961. године у једном свом говору сумирао преовлађујући став америчке администрације према тајним акцијама када је рекао: "Не занима ме шта је то, али ако треба неку ситуацију брзо решити, ЦИА право је место за нас" (Vandenbroucke Lucien, 1993:20).

Појмовно одређење тајних акција

Тајне акције су специфичне прикривене операције/активности које се планирају и предузимају под покровитељством владе неке државе, у циљу остваривања утицаја на стране владе, међународне организација, компаније, личности или догађаје, чиме се обезбеђује неопходна подршка реализацији спољнополитичких циљева. Тајне акције дефинисане су у званичној политици САД као "неке мере или активности Владе Сједињених Америчких Држава предузете са циљем да се утиче на политичке, економске, војне или друге услове у иностранству, где постоје интереси САД. Овакве акције неће никада бити јасно приказане или јавно признате (The National Security Act, 1947). Оваквом дефиницијом негирају се тврдње да се велики број различитих интервенционистичких облика деловања против интереса других држава, дешавају спонтано. Ипак, иако су по својој природи тајне акције обавезно прикривеног типа, ни у ком случају нису изузете од аналитичко-безбедносно-обавештајне опсервације система који се угрожава, односно, других обавештајних структу-

¹ Под овом одредницом која је често у употреби, подразумевају се службе које могу бити војне, полицијске или безбедносно-обавештајне структуре подређене директно влади, односно, агенције или службе безбедносно-обавештајног типа једне државе у складу са организацијом њеног система безбедности, о чему ће у даљем делу текста бити више речи.

ра које су заинтересоване за конкретну проблематику². Прикривеност је битна одлика свих тајних акција (о чему ће у даљем делу текста бити више речи), те се може одредити као обавезан чинилац сваке тајне акције. Не откривање свог учешћа у тајној акцији има двојак циљ; првенствено успех акције најчешће од тога зависи, а са друге стране, може се избећи осуда таквог чина од стране светске јавности, а посебно међународних опонената.

Тајне акције се изводе кроз следеће активности: пружање политичких савета и препорука, подмићивање појединаца, финансијска подршка и "техничка помоћ" политичким партијама, подршка приватним организацијама, укључујући и радничке синдикате, пословне фирме, задруге и др, тајна пропаганда, "приватна" обука појединаца и размена особља, економске операције, парамилитарне или политичке акције намењене за свргавање или подржавање неког режима и покушаји атентата (Бајагић Младен, 2015). Оне се реализују путем конспиративних метода и радњи служби безбедности и најширег спектра илегалних (незаконитих) делатности у ситуацији немоћи легалних активности да те интересе остваре (Конатар Веселин, 2012).

Делатности тајних служби, поред незаобилазне обавештајне компоненте, често обухватају и необавештајну делатност која се претежно односи на субверзивне активности. Тако се тајне акције убрајају управо у онај сегмент који не представља примарну делатност безбедносних служби. У домену реализације спољнополитичких претензија обавештајне службе појављују се као организатори и стожери необавештајних активности (субверзивних садржаја, тајних акција), па се све савремене методе обавештајног рада могу поделити на методе обавештајне активности и специфичне поступке, мере и активности којима се реализују тајне акције (Бајагић Младен, 2010). Суштина субверзивних дејстава је да се она преплићу са функцијама спољне политике, а обавештајне службе се у њима јављају као главни носиоци, односно, извршиоци. Према Бошковићу, „субверзија означава рушење, преврат, перфидни и прикривени облик стране интервенције и мешања у унутрашње послове других држава, а реализује се методама изазивањем друштвених криза и конфликта, индоктринацијом, организовањем и извођењем државних удара“ (Бошковић Мило, 1998:337).

Прикривене акције означавају процес усмеравања владе на одређену трасу, помоћу тајних операција на политичком, војном и државном плану, уз занемаривање правних и етничких мерила. Поменуто акције изводе се често уз помоћ невладиних организација, а њихов опсег деловања налази се између дипломатије и обавештајне делатности (Глигоревевић Миленко, 2008). Може се рећи и да су у питању специфичне тајне операције или активности које се планирају и предузимају под покровитељством владе неке државе, ради остваривања утицаја на стране владе, личности или догађаје, чиме се обезбеђује неопходна подршка реализацији спољнополитичких циљева (Бајагић, 2010). Тајне акције често се користе као „средња опција“ (Isenberg David, 1989), између

² У прилог томе говори чињеница да је америчко учешће у пучу у Ирану и довођења на власт шаха Резе Пахлавија, обелоданила КГБ, пласирајући информацију кроз медије.

регуларних дипломатско-конзуларних односа и спољних притисака, па чак и војних интервенција. Ситуације у којима су угрожени витални интереси и које би некада захтевале слање војне силе, данас замењује примена тајних акција (Lowenthal Mark, 2012:181). Ипак је неспорна чињеница да тајне акције представљају далеко једноставнију и јефтинију опцију остваривања међународних циљева неке земље, од било ког облика војне интервенције (која је, притом, подједнако нелегитимна са аспекта међународног права). Тако се може тврдити, да у времену када се изнад свега цене ефикасност и ценовна ефективност, тајне акције представљају популаран метод интервенисања у међународним односима.

Методe употребе силе у тајним акцијама

Имајући у виду да моћ и сила (која из ње произилази) имају одлучујући утицај на обликовање међународних односа, сматра се да оне државе које поседују највећу моћ морају уједно поседовати и највећу одговорност за будућност света, а самим тим и полагати највећа права и овлашћења при решавању актуелних светских проблема (Лазовић Момчило и Стишовић Милинко, 1998). Сила је неминовни чинилац сваке тајне акције (не обавезно и насиље), али се у зависности од специфичности конкретне тајне акције, могу разликовати њени појавни облици. С обзиром на разноликост употребе силе у међународним односима, класификација облика угрожавања најчешће је одређена на основу степена доминације силе, односно, по критеријуму просторног извора угрожавања (в. Даниловић, Гордић & Благојевић, 2015). Унутар стручне јавности, најзаступљеније класификације облика угрожавања своде на: оружане или неоружане облике угрожавања (и њихову комбинацију), односно, унутрашње или спољашње угрожавање.

По свој природи, тајне акције су специфичне операције које се одликују изузетном сложеносћу и комплексношћу односа и ситуација у којима се изводе. Из тог разлога, не могу се целовито обухватити и стриктно подвести под постојеће класификације, већ у складу са конкретном ситуацијом, комбинују различите методе деловања, па самим тим и облике угрожавања територијалне целовитости, људских права и одредби међународног права, у оквиру којих тајне акције проналазе простор за своје ангажовање³. Имајући у виду тематику овог рада, тајне акције се у овом случају обрађују као облик спољашњег угрожавања. Најчешће се ради о политичким, војним, економским, психолошко-пропагандних спољашњим притисцима, као и агресивном и субверзивном де-

³ Оне најчешће представљају спољашње угрожавање безбедности државе против које су усмерене, без обзира да ли у њима има атрибута експлицитног насиља или не. Неоружани, и притом спољашњи, облици угрожавања безбедности су различити, од политичко-дипломатских притисака, психолошко-пропагандних облика угрожавања, обавештајне делатности, економских санкција, злоупотребе енергетске зависности, војних вежби и у близини границе, успостављања војних база, трке у наоружању, до забране и ограничења из области културе, спорта или уметности.

ловању страних обавештајних служби (Гаћинвић Радослав, 2013). Упоредо са тим, оружани облици тајних операција кореспондирају са, готово свим, облицима политичког насиља. Тајне операције су погодне за деловање кроз, било основне, попут претње силом, принуде, притиска, психо-физичког злостављања, политичког убиства, атентата и диверзије или сложене облике политичког насиља, као што су насилни протести, побуне, нереди, немири, тероризам, субверзија, устанак и рат (Симеуновић Драган, 2002).

Важно је напоменти да сила не подразумева увек и коришћење насиља кроз употребу државног апарата силе, без обзира што држава и њене оружане формације могу вршити институционализовано насиље. Сила може бити оличена и кроз масовне покрете, где велики број људи стоји иза неке идеје, без обзира на то што не користе насиље у свом деловању. Пример за то су представници тзв. ненасилних акција, попут махатма Гандија, Мартин Лутера Кинга или Нелсона Менделене. Методи ненасилне политичке борбе могу се манифестовати кроз званичне изјаве, групна представљања, акције потрошача (различити бојкоти робе), акције посредника, акције власника финансијских средстава (повлачење или замрзавање средстава), јавне скупове (подршке или протеста), повлачење и одрицање, изопштење и несарадња у погледу друштвених догађаја, обичаја и институција, несарадња грађана са државном управом, грађанске алтернативе покоравању, симболични штрајкови, физичка интервенција и сл (Поповић, Миливојевић & Ћиновић, 2007). У последњим деценијама били смо сведоци различитих „обојених“ револуција, „пролећа“ и сл. у оквиру којих су се користиле и различите методе ненасилне политичке борбе (поред своје насилне компоненте), а чији је циљ био свргавање легитимно изабране власти.

Генеза тајних акција у међународним оквирима

Примена силе у међународним односима је историјска категорија. Принципи сукоба из давне прошлости концептуално кореспондирају са садашњим – модерним сукобима. Тако се освајања Александра Македонског могу по многим чиниоцима поистоветити са ратовима које је водио Наполеон Бонапарта, док је колонијализам добио пандан у виду неоколонијализма, где су суштински циљеви остали исти, али се начин остварења тих циљева променио услед промене појединих атрибута друштвених односа. У овим релацијама постоји одређена логика непријатељства, дилема поводом безбедности која иде заједно са међудржавном политиком, тако да су савези, равнотежа снага и избори у политици између рата и компромиса, остали слични кроз миленијуме (Џозеф Нај, 2006). Од Тикида, Хобса и Макијавелија до данашњих дана, провејава идеја реалполитике која говори у прилог искључиве заштите властитих интереса у сфери међународних односа где влада вечита борба, а нације се припремају за рат како би се очувао мир и користе се другим облицима (не)дозвољене самопомоћи. У годинама непосредно након завршетка Хладног рата, могло се очекивати да Сједињене Државе окончају своје трајне глобалне

обавезе, расформирају НАТО и напусте улогу „светског полицајца“, уместо чега су преузеле улогу незаобилазног и свеприсутног фактора у међународној политици (Трифковић Срђа, 2017).

Не елаборирајући дубље историјски развој тајних операција, са аспекта предмета овог рада, значајно је истаћи да Централно обавештајна агенција, није примарно оформљена ради вршења тајних операција. Основна намена јој је прикупљање и обрада обавештајних података од интереса за Сједињене Државе, али се са сигурношћу може тврдити, брзо оријентисала на овај облик (необавештајног) деловања. По подацима саме агенције, а који су сада јавно доступни, у периоду након II светског рата, изведен је већи број тајних операција, међу којима се издвајају:

- Мешање у изборну вољу грађана и помоћ антикомунистичком блоку на изборима у Италији (1948),
- Емитовање програма радио *Слободна Европа* и радио *Слобода* на територијама које су изван контроле САД и Савезника,
- Већи број тајних акција како би се олакшале америчке војне активности на Корејском полуострву почетком '50-тих,
- Свргавање легално изабраних власти државним ударом у Ирану (1953), Гватемали (1954) и Индонезији (1957),
- Помоћ Далај Лами приликом његовог бекства са Тибета (1959), као и тајно наоружавање припадника тибетанског покрета отпора,
- Неуспешни покушај инвазије на Кубу (1961), коме су претходиле операције попут војне обуке кубанских дисидената, пропагандно деловање против Кастрове власти и покушај организовања кубанских опозиционих партија,
- Учешће у завери за убиство Патрисија Ламумбе у Конгу (1961) и Ернеста Геваре у Боливији (1967), као и бројни покушаји атентата на Фидела Кастра,
- Тајна подршка у новцу и опреми Влади Републике Лаос и паравојним формацијама које су биле супростављене комунистичкој партији у тој земљи у периоду од 1962-1971,
- Покушај утицаја на демократске изборе у Чилеу, како би се спречио избор Салвадора Аљендеа (1970), као и наводно накнадно учешће у државном удару (1973) како би се Аљенде уклонио са власти,
- Покушај утицаја на изборе у Анголи и формирање власти након што је та земља добила независност од Португала (1975-1976), финансирајући и наоружавајући антикомунистичке покрете и групе,
- Финансирање, наоружавање и војна обука муџахедина у Авганистану (1979-1987) у циљу супростављања Совјетској војној интервенцији,
- Ограничавање допремања оружја босанским муслиманима из Ирана (1993), преко територије Хрватске (*Central Intelligence Agency, Oversight of Covert Actions, Chapter 9*).

Поменуте тајне акције махом су изведене у периоду Хладног рата, те се уочава тадашња усмереност америчке администрације на борбу против комунизма на глобалном нивоу. Имајући у виду ревнотежу снага у свету у том периоду, извођење тајних акција од стране оба конфронтирана блока, делује релативно оправдано у поређењу са било којим обликом директног конвенционалног сукоба. Иако се из поменутих разлога период Хладног Рата често на-

води као основ за покретање тајних акција од стране САД, Вилијам Донован (William J. Donovan) дефинише „субвезивне делатности у иностранству“ још крајем II светског рата, у оквиру продлога за послератно устројство централно-обавештајне организације (David Rudgers, 2000). Овим се само потврђује теза да су тане операције трошковно оправдане, ефикасне и политички релативно прихватљиве мере у међународним односима. Будући да тајне акције које се данас изводе нису још увек јавно обелодањене, имајући у виду амерички концепт „рата против тероризма“ и заинтересованост јавности за ову тематику, претпоставља се да је највећи број актуелних тајних акција, поред очувања америчке надмоћи, усмерен управо у том правцу.

Тајне службе као носиоци тајних акција

Како је претходно поменуто, тајне службе су неспорни организатори, а најчешће и извршиоци тајних акција. Тајне службе, односно, службе безбедности могу бити подељене на основу неколико критеријума, у зависности од тога да ли припадају војним или невојним структурама (цивилне и војне), да ли припадају влади или поједином министарству (централне и ресорне), да ли су усмерене на сва безбедносна питања или само на поједина, односно, да ли су опште и специјализоване (Појмовник безбедносне културе, 2009:123). Имајући у виду природу свог деловања, а кроз призму значаја и специфичне вредности правовремених и проверених информација, тајне службе заузимају значајно место у готово свим друштвима и различитим епохама развоја.

Поред свог савременог функционалног оквира (политичког, институционалног или пословног) тајна је у својој бити друштвена, превасходно, филозофска и религиозна категорија⁴, па отуда има и значајнију улогу за друштво у целини, од њене, често оглољене, безбедносне импликације. Ипак, чињеница је да је обавештајна служба, као посебна друштвено-политичка категорија, одувек имала кључну улогу у друштвеним збивањима, како у оквиру политичких система, тако и у сфери међународних односа (Милошевећ Милан, 2001). На меће се закључак да је политика на било ком плану свог деловања, од унутрашњег, међународног, односно, економског или безбедносног, исувише важна да би могла бити препуштена насумичном доношењу одлука без анализе правовремених информација. Комплексност улоге тајне службе и њено присуство у државном институционалном механизму, унутар политичког живота друштвених заједница и међународних односа, током целокупне историје људског друштва, свакако представља својеврсни феномен који захтева свестранији научно-теоријски прилаз и објашњење (Милашиновић Радомир, 1979).

Делокруг безбедносно-обавештајних служби усмерен је на заштиту интереса државе и њених грађана у домену сопствене надлежности, што је увек

⁴ У овом смислу, тајна као вредност која се открива одабранима, односно, истрајнима, храбрима, посвећенима; у православљу познате су свете тајне крштења, миропомазања, свештенства, причешћа, покајања, брака и јелоосвешћења.

тумачено у најширем могућем контексту. Најважније функције које су придодате обавештајним службама су многе субверзивне активности, стварање кризних ситуација, као и разноврсна психолошко-пропагандна дејства (Милашиновић Радомир, 1996). У ту сврху користе се различити облици обмана, тј. деловања чија се примарна манифестација своди на три основна облика: лаж, неистину и полуистину⁵. У обавештајно-безбедносном речнику познати су изрази *црне*, односно, *сиве* пропаганде, где се приликом пласирања жељених информација извор намерно прикрива (или погрешно приказује), односно, где извор није наведен или је представљен конфузно (Ђукић Драган, 2014).

Тајне службе у демократским режимима битно се разликују од тајних служби тоталитарних режима. Иако све службе имају обавештајну и контраобавештајну компоненту, суштинска разлика је у њиховој намени и контроли. Наиме, намена тајних служби у тоталитарним режимима је очување самог поретка и постојеће власти, па се тако систем и вођа прокламују као референтне вредности које треба сачувати. Насупрот томе, у демократским режимима, тајне службе примарно служе националним интересима. У тим случајевима, а у складу са политичким уређењем, држава и друштво требају да поседују механизме контроле рада тајних служби, попут сталних и *ad hoc* одбора и комисија којима се подносе редовни, односно, ванредни извештаји (Парламентарни надзор над службама безбедности, 2009).

Ефекти рада тајних служби као носиоца тајних акција у оквиру примене силе у међународнима односима, остварују свој утицај двојачко; појединачни ефекти се огледају у ограничавању људских права и слобода, док је други ниво - општи, усмерен ка институционалном урушавању суверенитета и територијалног интегритета државе. Стога рад обавештајно-безбедносних установа у савременом демократском друштву мора бити усмераван у складу са најсавременијим цивилизацијским тековинама уз пуно поштовање људских и грађанских права и слобода, суверенитета и територијалног интегритета држава. Сведоци смо да је рад тајних служби често био злоупотребљаван, а историја обилује таквим примерима, чешће у тоталитарним и ауторитарним режимима али и изван њих.

Многе савремене обавештајне службе држава са агресивном спољном политиком и геополитичким претензијама, често представљају генератор нестабилности, будући да спроводе тајне акције са циљем остваривања својих пројектованих циљева уз најгрубље кршење међународног права. Из тог раз-

⁵ Лаж је намерно изговарање нетачних података како би се остварила одређена друштвена или материјална корист. Неистине су такође нетачни подаци, али изговорени без предумишљаја од стране трећих лица (углавном из незнања или услед људске особине да доносе закључке на основу претпоставки, односно, говоре о оној материји коју слабо познају), и које се као такве пласирају даље у јавност. Полуистине, рекло би се најопасније из породице обмана, заправо су лажи засноване на појединим аспектима истине, или са одређеним атрибутима истине. Оне се позивају на неке истините догађаје, али су заправо конструисане као заводљиве творевине које недовољно опрезне и политички или безбедносно неосвешћене појединце, мобилишу за своју ствар. Позната је изрека која каже да се од две полуистине може направити само једна велика лаж.

лога, бројни ризици повезани су са чињеницом да су обавештајне службе у међународној сарадњи истовремено и партнери и конкуренти, закључује се да ниједна обавештајна служба неће пропустити било коју могућност да дође до одређених обавештајних података. Према писању америчког огранка Амнести Интернешенела (Amnesty Internationale), Сједињене Државе контролишу готово целокупну светску комуникациону инфраструктуру, укључујући телефонске разговоре фиксне и мобилне телефоније и електронску пошту (Amnesty International, 2017) Посебну пажњу привукли су примери америчког прислушкивања тридесет пет страних државника, међу којима су се нашли и највиши представници Немачке, Француске, Данске, Холадније, Сингапура, Италије, Норвешке, Шпаније, Јужне Кореје и Шведске (Hayes Ven, 2014). Стога се изрека *homo homini lupus* данас трансформише у „служба је служби вук“, без обзира на „пријатељске“, „партнерске“ или „савезничке“ односе међу државама.

Имајући у виду бројне скандале који су потресали обавештајну заједницу протеклих година, а због свог универзалног значаја за читав свет, информације које су обелоданили појединци попут Едварда Сноудена или Џулијана Асанжа, показује да су у многоме, делатности безбедносно-обавештајних агенција далекосежне и са изузетним утицајем на свакодневне животе људи.

Закључак

Тајне акције као облик примене силе у међународним односима, данас представљају реалност. Може се тврдити и да је једна од манифестација реализма, као политичког правца, управо постојање константног сукоба међу државама, па тиме и тајних акција у решавању међународних сукоба. У готово анархичној ситуацији, када су релације међу државама, а посебно водећим светским силама, обележени искључиво тежњом за очувањем властитих националних интереса, међународни сукоби су неминовни. Тако је употреба силе (у овом случају тајних акција) у међународним односима постала веома честа пракса.

Анализирајући карактеристике тајних акција, аутори тврде да је импликација овог метода нелегитимна, мимо домаћих закона и одредби међународног права, чиме се грубо крше људска права и нарушава територијални интегритет других држава. Ипак, употреба тајних акција, посебно са аспекта Сједињених Држава, представља релативно популаран метод решавања међународних проблема. Образложење такве тврдње, проналасимо управо у чињеници да, уколико се не би користиле тајне акције, следећа опција би у решавању конкретног конфликта, највероватније била употреба оружаних снага у некој од форми војних интервенција. Да би се остварили властити политички интереси, а са друге стране, избегли сукоби већег интензитета, приступа се тајним акцијама, које су истовремено и јефтине, једноставније и брже облике деловања.

Тајне акције јављају се као облик примене силе унутар разноврсног опсега политички мотивисаног насиља у сфери међународних односа. Иако саме по себи не представљају увек експлицитно насиље, тајне акције су оквир у коме се политичко насиље манифестује, најчешће над другом државом или политичким ентитетом. Примена силе у политици, а самим тиме и међународним односима, у блиској је вези са количином моћи који та држава (или политички фактор) поседује, без обзира на формалну манифестацију силе. Наиме, моћ једне државе, из које и произилази њена (војна) сила, базира се на већем броју фактора, међу којима се истичу развијеност економије и војне индустрије, енергетска независност и технолошки развој. По речима Бжежињског, Сједињене Државе су водеће у свету управо захваљујући својој економији, војсци, техничко-технолошком развоју и култури (Збигњев Бжежињски, 2001). Без обзира што су поједине државе, попут Јапана, Немачке, Кине и других, можеда у појединим сегментима сустигле или чак и престигле Америку, једино САД поседују све наведене компоненте које их још увек чине водећом светском силом.

Примену ових посебних облика насиља у међународним односима, изводе обавештајне службе. Без обзира да ли се њихова активност заснива на непосредном учешћу у извођењу тих дејстава, или их само планирају и пружају логистичку и другу помоћ њиховим директним реализаторима, тајне службе су незаменљиви актер тајних акција. Носиоци, односно субјекти примене посебних облика силе/субверзивних делатности су, поред поменутих обавештајних служби, често и специјалне јединице, као и делови оперативних армија (властите или делови оружаних снага земаља против које се интервенише), политички дисиденти, медији, новинари и новинарска удружења, невладине организације и удружења, као и појединци који имају могућност ефикасног деловања и утицаја како би се тајна акција спровела у дело. Важно је напоменути да без обзира на потенцијално ангажовање већег броја субјеката у извршењу тајних акција, мимо самих безбедности служби, управо су тајне службе те које организују и воде целокупну акцију, тј. под чијим се патронатом одређена тајна акција планира, координира и изводи.

Литература:

1. Bajagić, Mladen (2010) : Špijunaža u 21. veku – savremeni obaveštajno bezbednosni sistemi, „Marso”, Beograd
2. Bajagić, Mladen (2015) : Metodika obaveštajnog rada, Kriminalističko - policijska akademija, Beograd
3. Bžežinjski, Zbignjev (2001) : Velika šahovska tabla, Romanov, Beograd
4. Bošković, Milo (1998) : Kriminološki leksikon, Matica srpska i Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad
5. Central Intelligence Agency : *Oversight of Covert Actions*, Chapter 9, dostupno na https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/books-and-monographs/agency-and-the-hill/12-The%20Agency%20and%20the%20Hill_Part2-Chapter9.pdf, pristupljeno 20.11.2017.

6. Danilović, Neđo i Gordić, Miodrag i Blagojević, Srđan (2015) : *Sistemi bezbednosti*, Zavod za udžbenike, Beograd
7. Đukić, Dragan (2014) : *Srpsko-engleski obaveštajno-bezbednosni rečnik*, Fakultet bezbednosti i Akademska knjiga, Beograd
8. Gaćinović, Radoslav (2013) : *Ugrožavanje kapaciteta bezbednosti države*, Filip Višnjić, Beograd
9. Gligorević, Milenko (2008) : *Paukova mreža globalizma*, „Pan plast”, Beograd
10. Hayes, Ben (2014) : *State of Surveillance: The NSA files and global fightback*, Transnational Institute, dostupno na https://www.tni.org/sites/www.tni.org/files/download/state_of_surveillance_chapter.pdf, pristupljeno 28.11.2017.
11. Isenberg, David (1989) : *The Pitfalls of U.S. Covert Action*, Cato Institute Policy Analysis, Washington
12. Lazović, Momčilo i Stišović Milinko (1998) : *Teorija ratne veštine*, Policijska akademija, Beograd
13. Lowenthal M Mark (2012), *Intelligence: From Secrets to Policy*, CQ Press, Washington
14. Milašinović, Radomir (1979) : *CIA, moć i politika*, „Jugoštampa”, Beograd
15. Milašinović, Radomir (1996) : *Američki pohod na svet*, ZAD, Beograd
16. Milošević, Milan (2001) : *Sistem državne bezbednosti*, Policijska akademija, Beograd
17. Naj, Džozef (2006) : *Kako razumeti međunarodne odnose*, Stubovi kulture, Beograd
18. *Pojmovnik bezbednosne kulture* (2009) : Centar za civilno vojne odnose, Beograd
19. Popović, Srđa i Milivojević, Andrej & Đinović, Slobodan (2007) : *Nenasilna borba u 50 tačaka – strateški pristup svakodnevnoj taktici*, Samizdat B92, Beograd
20. Rudgers, David (2000): *The Origins of Covert Action*, *Journal of Contemporary History*, London, Vol. 35, No 2, r. 249-262
21. Simeunović, Dragan (2002) : *Teorija politike*, Nauka i društvo, Beograd,
22. Trifković, Srđa (2017): *Kontinuitet Hladnog rata – Međunarodni odnosi početkom XXI veka*, Geopolitika, Beograd
23. The National Security Act (1947) : [50 U.S.C 413b] Sec 503(e).
24. Vandenbroucke S. Lucien (1993) : *Perilous Options: Special Operations as an Instrument of U.S. Foreign Policy*, Oxford University Press, New York Amnesty International: *Two years after Snowden: protecting human rights in an age of mass surveillance*, dostupno na https://www.amnestyusa.org/wpcontent/uploads/2017/04/aipi_two_years_on_from_snowden_final_final_clean.pdf, pristupljeno 18.11.2017.
25. Veselin, Konatar (2012) : *(Ne)obaveštajne operacije kao akti agresije*, *Kultura Polisa*, god. IX (2012), br.17, Novi Sad

COVERT OPERATIONS AS A FORM OF FORCE APPLICATION IN INTERNATIONAL RELATIONS: FOCUS ON THE CASE OF UNITED STATES OF AMERICA

Summary: Covert operations represent a complex and clandestine process of intervention in the realm of international politics, conducted by secret services outside of their primary activity. They represent a political option, which stands between diplomatic activities and military interventions, judged by its invasiveness level. By acting proactively, mostly in order to preserve national interests, Intelligence services often conduct covert actions even

without an adequate clearance given by competent institutions (or higher authority), primarily because these operations flagrantly violate human rights and international right.

There are various models of force application in practice within the broader political framework, including international relations, whose common characteristic is that they are a means of expression of political power, which simultaneously endanger safety of another state. Forms of endangerment are usually divided based on the level of force domination, i.e. based on the criteria of the spatial source of endangerment. In case of covert operations in international relations, endangerment is almost always coming from the outside. On the other hand, force can, but not necessarily, manifest itself via the use of direct violence. For this reason, covert actions, as a subversive activity, are potentially characterized by a wide array of activity with different levels of force application and use of violence, depending on a given situation. Methods of activity of covert operations in international relations are most often narrowed down to involvement in redrawing the electoral will of citizens, broadcasting of directed propaganda, financing and arming "friendly" parties in a conflict, performing coups or other forms of illegal change of power, and even committing political murders. United States of America, like any other global power, relied heavily on covert operations in the field of international relations, and authors of this paper scrutinized those actions which were unclassified as confidential, i.e. those covert actions which were publicly acknowledged as such by the American administration.

Covert actions represent a very efficient, cost-justified, and quick method of intervention in the realm of international relations, making them a highly popular choice of secret services of leading global powers. The fact remains that every use of force is a very unpopular measure, which faces public disapproval and political condemnation. Covert actions are a significantly less invasive method, compared to other forms of force application in international relations, such as military interventions of various magnitude, even though they are all equally illegitimate.

Key words: cover operations, secret services, political violence, international conflicts, international relations, the United States of America, subversive action